

УДК 94 (477) "19"

Брегеда М.В., Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка

Брегеда Микола Володимирович – аспірант кафедри історії України ПДПУ ім. В.Г.Короленка. У 2005 р. з відзнакою закінчив магістратуру історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. Автор 12 публікацій в наукових виданнях. Тема кандидатської дисертації: “Ставлення населення Української РСР до процесу десталінізації (1953-1964 рр.)”.

Реакція українського населення на звинувачення Л.Берії в злочинній антипартійній і антидержавній діяльності*

Автор аналізує поживлення суспільно-політичного життя в УРСР після смерті Й.Сталіна, досліджує вплив на цей процес “Доповідної записки про ситуацію в західноукраїнському регіоні” Л.Берії та інших подій. У статті розкриваються причини неоднакового ставлення різних соціальних верств суспільства до викриття Л.Берії.

The author analyzes animation of socially-political life in UkSSR after Stalin's death, researches influence on this process by “Notes about the situation in the Western regions in Ukraine” by L.Beriya and other events. In the article the reasons for various attitude of different social layers of society to the exposure L.Beriya are revealed.

До кінця життя “вождя всіх часів і народів” необхідність змін усвідомлювали навіть найбільш ортодоксальні його прихильники і соратники. Нова влада мала виконати ряд невідкладних завдань, зокрема реформувати систему, створену Й.Сталіним, та відмовитися від масового терору як засобу її збереження. Водночас партійно-державному керівництву потрібно було заручитися підтримкою народних мас. Дійовими інструментами, що забезпечували функціонування тоталітарної системи, окрім терору, були пропаганда й агітація. Саме на них і робили головний акцент у своїй діяльності нові правителі.

Оскільки жоден із наступників Й.Сталіна не міг претендувати на роль одноосібного спадкоємця, вони були змушені піти на тимчасовий компроміс, яким стало “колективне керівництво”. Втім у “верхах”, аж до весни 1958 року, безперервно тривала боротьба за владу, що пройшла декілька етапів. На першому з них (березень-червень 1953 року) ключові позиції у керівництві країни посіли новий голова Ради Міністрів СРСР Г.Маленков і Л.Берія, призначений головою об'єднаного МВС СРСР.

У цьому протистоянні явно висувався вперед Л.Берія, який досить ефективно спробував використати політичні викриття недавнього минулого як знаряддя у владній боротьбі.

Проблемі діяльності Л.Берії, зокрема в контексті початку десталінізації тоталітарного режиму, присвячена велика кількість літератури [1]. Однак, незважаючи на це, в історіографії продовжує залишатися багато не-розроблених питань. Серед них виділимо питання реакції українського населення на звинувачення Л.Берії в злочинній антипартійній і антидержавній діяльності. В радянській історіографії стосовно цієї одіозної історичної постаті давалося однозначне негативне трактування. Найсолідніші й найавторитетніші історики приклеїли Л.Берії ярлик ката радянського народу. В наш час існує неоднозначне ставлення до даної особи: в наукових колах тривають дискусії, і остаточна крапка ще не поставлена. Спробуємо об'єктивно виважено підійти до висвітлення діяльності Л.Берії та її оцінки українським населенням, з'ясування суспільної реакції на висунуті йому звинувачення.

Відразу ж після смерті Й.Сталіна стали

* Робота була виконана за сприяння Наукового товариства імені Т.Шевченка в США (фонд імені Івана Леська).

набирати сили нові процеси, які ще недавно не вписувалися в догми, що сповідувалися десятиліттями. Для зміни іміджу системи варто було піддати критиці її найбільш одіозні прояви. При активній участі Л.Берії було проведено ряд реформаторських заходів, які сприяли певній демократизації й лібералізації суспільного життя. Зокрема проголошувалася амністія за всіма злочинами, що підлягали покаранню ув'язненням на термін до п'яти років, і скорочення термінів за вироками до більш тривалого ув'язнення. Деякі історики вважають, що з допомогою цього гуманного заходу Л.Берія хотів створити собі в подальшому сприятливе середовище для підтримки з боку звільнених або непокараних осіб. Вдалим кроком Л.Берії стало об'єднання Міністерства внутрішніх справ з Міністерством державної безпеки і створення нового під вивіскою Міністерства внутрішніх справ. Тим самим страхітливі слова “державна безпека” зникли на короткий час, створивши ілюзію змін. Крім того, це дало змогу Л.Берії відсторонитися від діяльності колишнього МДБ і як голові нового МВС виступати в ролі викривача беззаконня в попередньому міністерстві. 4 квітня 1953 року МВС була зроблена сенсаційна заява: кремлівські лікарі, заарештовані за звинуваченням у змові, невинні; їх визнання отримані “жорстокими методами, суперечними закону”. Хоча вина за “справу лікарів” покладалася на апарат органів держбезпеки, прихований удар завдавався і по недавно померлому вождю. Це підтверджувало й ознайомлення членів і кандидатів у члени ЦК з документами, які свідчили про безпосередню участь Й.Сталіна в організації та проведенні даної справи. Розпочинаються звільнення і реабілітація ряду високих представників партійних, радянських, військових, наукових, культурних і суспільних кіл.

Усі ці заходи мали підготувати ґрунт для захоплення влади Л.Берією. Вони знаходили широке висвітлення в засобах масової інформації, здійснюючи колосальний вплив на суспільну думку. З допомогою показного лібералізму Л.Берії вдалося зміцнити свою популярність у народі, й передусім в інтелігентському середовищі. Зокрема, інженер, старший диспетчер Одеського порту Палатников сказав: “Я вважаю, що викриттю допущених злочинів при веденні слідства у справі групи лікарів-професорів сприяло об'єднання Міністерств державної безпеки й внутрішніх справ і те, що МВС СРСР очолив перевірений соратник великого Сталіна, перший заступник голови Ради Міністрів СРСР товариш Берія” [2]. Сподівання на припинення антисемітської кампанії та поліпшення свого становища спостерігалися і серед євреїв. Так, Д.

Самгородецький, працівник Будинку колгоспника в Києві, член КПРС, заявив: “З приходом в органи МВС такого державного діяча, як Л.Берія, буде наведений революційний порядок, прикладом чого може слугувати 1938 рік, коли він був призначений наркомом внутрішніх справ” [3].

За ініціативою Л.Берії намічалось провести ряд заходів, спрямованих на зняття національної напруженості й припинення протистояння в Західній Україні, Білорусії та Прибалтиці. З його ім'ям пов'язували поворот у галузі національної політики, що полягав у наданні більших прав союзним республікам і ліквідації русифікаторських тенденцій. 16 травня 1953 року Л.Берія надіслав “Доповідну записку” до ЦК КПРС, в якій детально аналізувалося становище в західноукраїнському регіоні. На її основі 26 травня 1953 року Президія ЦК прийняла постанову “Питання західних областей УРСР”. В документі наводилися викривальні за своєю суттю факти про масові репресії щодо західного українства, про політику русифікації. На підставі статистичних даних про кількість місцевих і приїжджих кадрів в управлінських структурах робився висновок про цілеспрямовану дискримінацію населення Західної України [4].

Л.Берія подав у Президію ЦК проект, в якому пропонувалося повернутися до ленінської практики призначення осіб корінної національності на керівні посади в національних республіках та областях. Він наполягав на етнічному складі місцевих кадрів і щоб їх не переводили до Москви. Президія ЦК КПРС звільнила росіянина Л.Мельникова від обов'язків Першого секретаря ЦК КПУ і призначила на його місце українця О.Кириченка, який займав до цього посаду другого секретаря. Новому керівнику доручили провести в західних областях республіки Пленуми обкомів і міськкомів та обговорити на них “Доповідну записку” Л.Берії і Постанову ЦК КПРС “Питання західних областей УРСР”.

Обговорення зазначених документів стало приводом для постановки проблем, що роками накопичувалися в суспільно-політичному житті Західної України. Учасники Пленумів, які відбулися 11-14 червня 1953 року, різко критикували обкоми й облвиконкоми за серйозні недоліки в керівництві господарством і культурним будівництвом, за допущені політичні помилки, “викривлення ленінсько-сталінської національної політики”, зокрема недооцінку висування місцевих кадрів та ігнорування української мови. Також піддавалися гострій критиці ЦК КПУ, Рада Міністрів УРСР і колишній Перший секретар ЦК КПУ Л.Мельников [5]. Було вирішено в

найближчий час розробити програму заходів, спрямовану на виправлення становища. Втім після арешту Л.Берії, “Доповідна записка” була вилучена із протоколів Президії ЦК КПРС, а прийняті по ній рішення відмінені.

Російський історик Ю.Аксютін на основі опитування свідків і очевидців тогочасних подій дослідив ставлення населення до наступників Й.Сталіна. Згідно з отриманими даними, Л.Берія користувався симпатіями 2-3% опитаних. За своїм рейтингом популярності він набагато поступався Г.Маленкову (39-40%) і В.Молотову (12-14%). Серед опитаних: 26% – не змогли комусь віддати перевагу; 9% – не задумувалися, не переймалися, було все одно; 6% – не довіряли нікому; 3-6% – симпатизували якому-небудь іншому наступнику [6].

На нашу думку, дані показники піддалися великому коректуванню часом, на них вплинули стереотипи офіційної пропаганди, що постійно нав’язувала населенню негативне ставлення до Л.Берії як до “зрадника й ворога Комуністичної партії і радянського народу”. Вищезазначені реформаторські ініціативи, реалізовані після смерті Й.Сталіна, додали йому значного авторитету серед громадськості. Честолюбні наміри Л.Берії лякали членів Президії ЦК. Він був страшний при Й.Сталіні, тепер же, безконтрольно володіючи органами держбезпеки як міністр внутрішніх справ, він робив непередбачуваною не тільки долю окремої людини, але й усїєї Президії в цілому. За Л.Берією стояла потужна організація. Якщо раніше одноосібний контроль за її діяльністю здійснював Й.Сталін, то зараз настільки ж одноосібне керівництво опинилося в руках Л.Берії, який претендував на вищу владу в країні [7]. Загальне невдоволення у “верхах” було вмїло використане М.Хрущовим, що очолив змову з метою усунення Л.Берії від керівних посад. Дану активність М.Хрущова можна пояснити бажанням позбутися конкурента в боротьбі за владу та зміцнити свій вплив за рахунок посилення ролі партійного управління державою. Діючи узгоджено, всі члени Президії ЦК домовилися про арешт Л.Берії, який був здійснений силами військових на чолі з маршалом Г.Жуковим і генералом К.Москаленком 26 червня 1953 року, швидко й на рідкість безболісно. Того ж дня Президія Верховної Ради СРСР за поданням Ради Міністрів СРСР зняла Л.Берію з усіх посад і винесла рішення про проведення Прокуратурою СРСР слідства по його справі. Існує й інша версія, відображена в спогадах сина Л.Берії Серго, що його розстріляли прямо у власному будинку.

2-7 липня 1953 року “справа Берії” розглядалася на спеціальному Пленумі ЦК

КПРС. Із короткою доповіддю про суть цієї справи виступив Г.Маленков. Він звинуватив Л.Берію в намірі поставити МВС над партією й урядом, використанні охорони, підслухуванні розмов по телефону членів Президії ЦК для контролю за ними [8]. Насправді ж міліція знаходилася саме в такому становищі з 1930-х років. У 1953 році вона була укомплектована людьми, підібраними Л.Берією і звиклими виконувати його накази. Інші керівники не мали засобів підкорити її собі, поки він очолював МВС [9]. Крім того, пролунало звинувачення Л.Берії в прагненні здійснити кроки до нормалізації відносин з Югославією, тобто виконати те, що інші правителі не забарилися зробити в 1955 році. Йому було пред’явлено стереотипне звинувачення в тому, що він діяв за вказівкою і в інтересах іноземних імперіалістичних держав. Також Л.Берія критикувався за пропозицію відмовитися від курсу на будівництво соціалізму в НДР і провести об’єднання Німеччини; шкідливу поспішність проведення амністії, зокрема звільнення крадіїв-рецидивістів; здійснення “діяльності”, спрямованої на роз’єднання керівного колективу, на придушення принципів колективності в роботі; недостойну моральну поведінку тощо [10].

Достовірно відомо, що Л.Берії на цьому Пленумі ЦК не було. І частина дослідників, наводячи свої докази, вважають, що і судового процесу над ним у грудні 1953 року не проводилося. Вести слідство у відповідності з законодавством було ризиковано, оскільки він мав багато вірних чекістів і офіцерів у внутрішніх військах, які, напевно, спробували б звільнити його. Тому й вирішили якнайшвидше розстріляти Л.Берію, оскільки через “мертвого шефа” бунту серед відданих йому людей не буде [11].

Все, про що йшла мова на липневому Пленумі ЦК, залишалось для народу “таємницею за сімома печатками”. Стенограма Пленуму опублікована не була, в Інформаційному повідомленні, яке містилося в “Правді” за 10 липня 1953 року, повідомлялося рішення Пленуму про виведення Л.Берії зі складу ЦК КПРС і виключення його з рядів КПРС. Текст постанови розсилався у вигляді закритого листа ЦК по партійних організаціях. За словами історика О.Зубкової, “суспільство отримало ту дозу правди, яку вважали потрібним дати йому правителі. Нагорі продовжували гадати, що дозувати істину й справедливість входить у компетенцію керівних сфер. Здавалося, “там” завжди відали, що для народу “краще”, а що “гірше”, що йому “можна”, а що “не дозволено” [12].

Повідомлення про викриття Л.Берії

викликало значний суспільний резонанс. В усіх обкомах, міськкомах і райкомах Компартії України пройшли збори, на яких обговорювалася постанова Пленуму ЦК. Загалом в УРСР станом на 15 липня 1953 року відбулося 17 тис. зборів, на яких були присутніми понад 3 млн. 390 тис. чоловік [13]. Реакція українського населення на звинувачення Л.Берії в злочинній антипартійній і антидержавній діяльності була суттєво диференційованою.

Серед усіх соціальних верств інтелігенція, яка зосереджувалася переважно в містах, найбільше симпатизувала і схвально ставилася до діяльності колишнього міністра внутрішніх справ. Загалом по республіці з недовірою і сумнівом нею були сприйняті висунуті звинувачення. Найрельєфніше критичні настрої окреслились у середовищі творчої і наукової інтелігенції, яка не бажала сприймати офіційну партійно-державну позицію. Так, зав. кафедрою Київського інженерно-будівельного інституту, член-кор. Академії наук УРСР, проф. Соколов зазначав: “Повідомленням про Берію ЦК дискредитує самого себе, оскільки ніхто не повірить, що Берія, будучи впродовж десятиліть великим партійним працівником, раптом виявився ворогом народу” [14]. “В мене з голови ніяк не виходить шкідництво Берії, адже він був правою рукою в уряді”, – сказав художник із Полтави В.Майоров [15]. Багатьом було зрозуміло, що відбувалося усунення конкурента в боротьбі за владу. Зокрема, викладач Полтавського педагогічного інституту Ю.Койкін висловив таке: “Берія претендував на посаду вождя. Заради досягнення цієї мети він здійснив арешти на Кавказі, зняв Ігнатєва й Рюміна, знайшов “помилки” в національній політиці” [16]. В пам’яті людей залишила свій відбиток галаслива кампанія зі “справою лікарів”, які порівнювали її з даною справою. “Я не вірю, все одно Берія буде реабілітований і звільнений. З ним буде те саме, що й з кремлівськими лікарями”, – говорила фельдшер Запорізької санітарної станції Лунєва [17]. Обговорення постанови Пленуму ЦК дало можливість інтелігенції висловити своє відношення до радянської влади й оцінити політичну ситуацію в країні. Наприклад, викладач політекономії Чернівецького кооперативного технікуму Фінгеров заявив: “Я вважаю, що разом з Берією винні в усьому і всі нинішні керівники партії й уряду... Долею громадян СРСР розпоряджається декілька виродків, і партія давно вже не комуністична, а вотчина групи переродженців. Мені дуже зрозуміло, чому не випускають політичних з-під варти, тому, що вони пред’явили б рахунок і сказали б багатьом із керівників: “Ваше місце на

лаві підсудних” [18].

Інженерно-технічна інтелігенція була більш сприйнятливою до впливу офіційної пропаганди і тому викриття Л.Берії оцінювала не так прискіпливо та критично. Зокрема, під впливом поширеної в суспільстві фобії зовнішніх ворогів інспектор Київського облкомунбанку Бурганський сказав: “Це велика трагедія для нашої країни. Де ж були керівники партії і держави, які працювали з Берією пліч-о-пліч протягом десятиліть. Усе це неладно. Ворогам це на руку, вони тільки й чекають наших незгод, щоб напасти на нас” [19]. Спостерігалися випадки міжнародної нетерпимості, лунали заклики до підвищення “революційної пильності”. Так, начальник відділення ПЕК станції Полтава-Південна І.Ківа зазначив: “Ще після смерті товариша Сталіна Берія повів себе не так, як слід, він приділяв велику увагу тільки Грузинській РСР, у частині полегшення умов для колгоспників. Берія – це грузинський єврей. Крім нього є, ймовірно, й інші на місцях, які працювали за його вказівкою” [20]. В свідомості багатьох представників інтелігенції панував ореол вождізму, непогрішності Й.Сталіна, тому їм важко було повірити в діяльність його соратника на користь зарубіжних спецслужб. “Я вірю всім звинуваченням, висунутим проти Берії, але ніяк не згоден з тим, що він був зв’язаний з іноземною державою, адже він найстарший більшовик, який пройшов усе життя зі Сталіним”, – заявив начальник оздоблення храму 6-го шкіряного заводу Києва М.Гершенгорн [21].

У робітничому й селянському середовищі оцінка постанови Пленуму ЦК КПРС “Про злочинні антипартійні й антидержавні дії Берії” була подібною. За винятком Західної України, ці верстви схвально відгукнулися на дане рішення. Їх соціальні установки й мотивація переважно відповідали офіційній ідеології. Висловлюючи вдячність партії й уряду за проявлену високу пильність і рішучість у викритті “ворога народу”, робітники та селяни брали на себе підвищені виробничі зобов’язання. Особливо патріотичною й ейфорійною була атмосфера в трудових колективах сходу й півдня України. Так, бригадир наваловідбійників шахти ім. Кагановича тресту “Макіїввугілля” Сталінської області Трегуб сказав: “Підступні вороги народу Берія і його спільники хотіли взяти владу в свої руки й відновити капіталізм у нашій країні. Але цьому ніколи не бути! Наш народ під випробуванням керівництвом Комуністичної партії впевнено йде до комунізму. Ми ще більше посилюємо нашу соціалістичну Батьківщину, систематично підвищуючи продуктивність праці. Колектив нашої дільниці вирішив у цьому

місяці видати понад план 1200 тонн вугілля” [22]. У виступах часто лунали вимоги якнайсуворіше покарати Л.Берію. “Цей негідник хотів стати при владі. Тепер він отримає по заслугах, зрадників потрібно вішати”, – говорив тракторист колгоспу ім. Леніна Полтавської обл. В.Шепітько [23]. Дані соціальні верстви більше піддавалися апокаліптичним і депресивним настроям, які посилювалися під впливом пануючої міжнародної напруженості та протистояння. Зокрема, робітник Станіславського ресторану Нойман з приводу арешту Берії висловився так: “Створене становище веде до ускладнення в країні, нерозбірливості й розброду в самому уряді. Все це може вилитися у війну, оскільки цим можуть скористатися іноземні держави” [24].

Зазначимо, що реакція західноукраїнського населення суттєво вирізнялася на загальному тлі. Зважаючи на реформаторські ініціативи Л.Берії, які стосувалися поліпшення суспільно-політичної ситуації та зняття національної напруженості в регіоні, його особа користувалася значними симпатіями й популярністю. Водночас простежувалося негативне ставлення до політики радянської влади. Наприклад, житель с. Валя Кузьмін Чернівецької обл. М.Ірємія заявив: “Берія хотів зробити покращання для народу, зменшити непосильні податки для населення, припинити випуск займу і розпустити колгоспи. Саме за це його зробили ворогом, виключили із членів КПРС і зняли з роботи, а потім арештували. Ось яка радянська демократія” [25]. “Берія має багато своїх прихильників у Радянському Союзі й органах державної безпеки, попереду важка робота по очистці радянського апарату від його впливу”, – зазначав священник с. Старосілля Волинської обл. М.Сегейда [26]. Шкодувала про усунення правителя викладач Чернівецького держуніверситету Дуткевич: “Берія, якщо б він не поспішав, то міг би ще багато зробити для українців, оскільки заходи в Західній Україні проводилися по доповідній записці Берія” [27]. Відчувалося незадоволення й неприйняття населенням партійно-бюрократичної системи. Зокрема, житель Луцька І.Палійко в листі до своєї знайомої писав: “Більш за все страхітливо й дивно те, що, як стало відомо, Мельникова зняв Берію, тоді все Українське ЦК одноголосно голосувало за це. Пройшов тільки місяць, і ці ж люди кричать про націоналізм Берії, який проявлявся в знятті Мельникова. А де ж були голови в ЦК? Виходить, що Українське ЦК голосує “за” або “проти” як автомат. Те ж саме роблять на місцях. Не звикли самостійно думати...” [28].

Зважаючи на тривалу й розгнздану антисемітську кампанію, яка почала

вагмовуватися лише з припиненням “справи лікарів”, доцільно простежити ставлення євреїв до викриття Л.Берії. В переважній більшості вони не довіряли висунутим звинуваченням і відмічали позитивні зміни в житті країни після того, як Л.Берія очолив об’єднане МВС. Так, зав. транспортом артлі “Кооптранс” Києва Н.Новак заявив: “Уже було так спокійно, хуліганам і антисемітам позатикали роти, й раптом нова провокація з Берією. Я не вірю жодному слову, яке про нього передавали, єдине, що може бути правда, – це те, що він із часом міг би усунути від керівництва Маленкова і його оточення, й сам би взяв керівництво партією і урядом” [29]. На той час серед представників даної національності були дуже поширеними емігрантські настрої. “Тут чекати нам – євреям – нема чого, весь час будуть протиріччя як міжнародні, так і внутрішні, й особливо в самому Кремлі, які рано чи пізно наберуть широкого розмаху, й першим офірним цапом станемо ми – євреї, а тому при першій можливості нам необхідно тікати в Ізраїль”, – говорив начальник будівельного цеху Шостого шкіряного заводу Києва І.Едлін [30].

Численні недомовки, що містилися в постанові липневого Пленуму, викликали значну кількість запитань під час партійних зборів. Серед них характерними були такі: “Які наслідки антидержавних, ворожих дій Берії?”; “Де він зараз перебуває?”; “В якому стані знаходиться справа Берії і коли відбудеться суд?” [31]; “Чому раніше не був викритий Берія?”; “Як потрібно розуміти положення про недопустимість культу особи в нашій партії?” [32]; “Зважаючи на дані події, яка доля лікарів, що звільнені?”; “Як розуміти недоліки в роботі ЦК КПУ в західних областях України: у світлі постанови липневого Пленуму ЦК КПРС?” [33].

Окремо слід розглянути реагування безпартійного населення, яке було необізнаним з текстом постанови Пленуму ЦК КПРС “Про злочинні антипартійні й антидержавні дії Берії”. Про викриття Л.Берії воно могло судити, лише будучи ознайомленим з Інформаційним повідомленням про Пленум ЦК КПРС, опублікованим у “Правді” 10 липня 1953 року. Характерними суспільними проявами стали гнів, невдоволення, обурення, засудження “ворога народу”. Наприклад, лікар дитячої лікарні Полтави В.Гупсовська говорила: “Я обурена, що Берія не так давно, всього декілька місяців тому, клявся після смерті товарища Сталіна вести країну до комунізму, а виявилось навпаки” [34]. Водночас багато людей перебували в стані розгубленості, здивування – вони сумнівалися й не довіряли висунутим звинуваченням. Зокрема адвокат Відершайн із Житомира в розмові зі

своїми товаришами по службі заявив: “Більша частина населення не вірить у це викриття. Вже занадто сумнівна передуюча цьому обстановка. Що ж міг зробити такого ворожого Берія за три місяці роботи на посаді міністра внутрішніх справ, що не порахувались із його заслугами. Якись інші причини послужили його усуненню. Тепер не знаєш, кому вірити” [35]. “Цим матеріалам можна не надавати значення, оскільки наступного дня можуть надійти спростування, як це вже мало місце”, – сказав студент-заочник Київського педагогічного інституту О.Слонія [36]. Будучи мало проінформованими й не відаючи про обставини справи, громадяни прагнули щось домислити, поширювали різноманітні вигадки. Так, адвокат Київської обласної колегії адвокатів Дзевалтовський зазначав: “Про те, що в Москві коїться неладне, в місті розмовляють уже давно. Ішли різні чутки, аж до того – говорили, що нібито Берія стріляв у Маленкова. Тепер усе вже з’ясувалося. Мабуть, Берія став на шлях авантюри, а це пахне бонапартизмом” [37]. “Бійка в Кремлі йде, а хто вийде переможцем, побачимо. Може бути ще таке, що військові візьмуть владу в свої руки, це залежить від Булганіна, Жукова, Василевського та інших”, – заявив пенсіонер із Чернівців А.Поляков [38]. Деякі українці були стурбованими й наляканими ситуацією в державі – вони побоювалися

ворожого нападу. Колгоспниця артїлі імені Сталіна Полтавської області Школенко висловила так: “Щось робиться незрозуміле. Ось Америка змусить звільнити Берію, а якщо не звільнять, тоді війна неминуча” [39]. В масовій свідомості відклалося негативне ставлення до Міністерства внутрішніх справ як до карального органу репресивної машини держави. Простежувалося сподівання населення на позитивні зміни в суспільно-політичному житті після усунення Л.Берії від влади. “МВС народ боявся гірше за чорта. Скільки гарних і чесних людей вони відправили в табори та заслання! Зараз, звичайно, в МВС будуть проглядати всіх керівних працівників, напевно, ставлеників Берії було багато; може, нарешті, й МВС стане органом, який будуть поважати за його добросовісну роботу, гуманне ставлення до людей”, – говорив електромонтер СМУ “Електроенергобуд” Києва С.Петров [40].

Таким чином, Л.Берія започаткував ряд реформаторських заходів, які в переважній більшості будуть розвинуті й продовжені партійно-державним керівництвом. З одного боку, вони спрямовувалися на посилення владного впливу, а з іншого – на зміцнення популярності в народі. Радикальні й поспішні ініціативи Л.Берії викликали незадоволення консервативно й догматично налаштованих членів Президії ЦК. Крім того, вони хотіли

Література

1. Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Львів, 1996. – 447 с.; Безиргани Г. Лаврентий Берия: сто лет и сто дней // Независимая газета. – 1999. – 3 апр. – С. 16; Берия: конец карьеры: Сб. / Сост. и общ. ред. В.Ф. Некрасова. – М., 1991. – 446 с.; Берия С. Мой отец Лаврентий Берия. – М., 1994. – 431 с.; Зубкова Е.Ю. Общество и реформы. 1945-1964. – М., 1993. – 198 с.; Медведев Р. Они окружали Сталина. – М., 1990. – 351 с.; Опенкин Л.А. Оттепель: как это было (1953-1955 гг.). – М., 1991. – 64 с.; Сливка Ю. Лаврентий Берия і Україна. 1953 рік. – Львів, 2005. – 60 с.; Старков Б. Сто дней “лубянского маршала” // Источник. – 1993. – № 4. – С. 82-90; Хлевнюк О. Берия: пределы исторической “реабилитации” // Свободная мысль. – 1996. – № 2. – С. 103-110; Gorlizky Y. Destalinization and the Politics of Russian Criminal Justice. 1953-1964. – Oxford, 1992; Leonhard W. The Kremlin since Stalin. – London, 1962; Tucker R. Power and Policy in the USSR. – New York, 1961 та інші.
2. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2773. – Арк. 103.
3. Там само. – Арк. 89.
4. Корнейко А.О. Суспільно-політичний розвиток України в 1953-1964 рр. (на матеріалах західних областей) / Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 1999. – С. 10-11.
5. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2774. – Арк. 68.
6. Аксютин Ю.В. Хрущевская “оттепель” и общественные настроения в СССР в 1953–1964 гг. – М., 2004. – С. 26-28.
7. Наумов В.П. Борьба Н.С. Хрущева за единоличную власть // Новая и новейшая история. – 1996. – № 2. – С. 12.
8. Дело Берии. Пленум ЦК КПСС. Июль 1953 года. Стенографический отчет // Известия ЦК КПСС. – 1991. – № 1. – С. 141-143.
9. Боффа Дж. История Советского Союза: В 2 т. – Т. 2. – М., 1994. – С. 403.
10. Дело Берии / Пленум ЦК КПСС. Июль 1953 года: Стенографический отчет. – С. 141-145.
11. Фролов Ю. Крушители империи СССР. – Кн. 4. – Донецк, 2002. – С. 306-307.
12. Зубкова Е.Ю. После войны: Маленков, Хрущев и “оттепель” // История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Советского государства / Сост. В.А. Козлов. – М., 1991. – С. 303-304.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 24. – Спр. 2775. – Арк. 128.

14. Там само. – Арк. 154-155.
15. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1298. – Арк. 36.
16. Там само. – Арк. 31-32.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2775. – Арк. 155.
18. Там само. – Спр. 3062. – Арк. 223.
19. Там само. – Спр. 2775. – Арк. 155.
20. ДАПО. – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1298. – Арк. 39.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2775. – Арк. 192.
22. Там само. – Арк. 465.
23. ДАПО. – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1298. – Арк. 31.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2775. – Арк. 155.
25. Там само. – Арк. 341.
26. Там само. – Спр. 2736. – Арк. 144.
27. Там само. – Спр. 3062. – Арк. 224.
28. Там само. – Спр. 2775. – Арк. 230.
29. Там само. – Арк. 192.
30. Там само. – Спр. 2736. – Арк. 150-151.
31. Там само. – Оп. 30. – Спр. 3254. – Арк. 115.
32. ДАПО. – Ф. 15. – Оп. 2. – Спр. 1291. – Арк. 38, 46.
33. Там само. – Спр. 1318. – Арк. 23.
34. Там само. – Спр. 1298. – Арк. 30.
35. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 2775. – Арк. 156.
36. Там само. – Арк. 163.
37. Там само.
38. Там само. – Арк. 342.
39. Там само. – Арк. 163.

Надійшла до редколегії 22.03.2007 р.